

MUZİPLİK ETTİLER, KAPIŞTILAR, HAYDİ KOLAY GELSİN:

Başka dile çevirelim bunları, çevirebilirsek !

Çeviri edebiyatta, yazarla değil, onun "sesini" var eden çevirmenin seçimleriyle ve editörün kararlarıyla önümüze gelir metin. Bu seçimler ve kararlar, az ya da çok –ama mutlaka, yazara ihanet etmeyi kaçınılmaz kılarırsa da çevrilerek başka bir dilde arzıendam eden metindeki değişikliklerin oranı ve niteliği, yazara borçlu olduğumuz bir kılı kırk yarmanın sonucunu yansıtmalıdır

Günümüzde zengin bir edebiyat alanı olarak artık ülkemizde de kendini kabul ettiren çocuk ve gençlik edebiyatının, yabancı dillerden Türkçeye çevrilen eserlerle serpilip geliştiği ve hâlâ da onlardan beslendiği yadsınmaz. Çeviri edebiyatın "dünya barışına sessiz bir katkı" olduğunu düşünenlerdenim. Edebiyatın büyüğü, ülkelerin sınırlarını aşabildiği oranda insanları birleştiriyor, yakınlaştırıyor. Ve yayıncılar tam da bu noktada, önemli birer seçici olarak rol üstleniyor. Dünya edebiyatından kendi okur gruplarımıza uygun kitap seçmek ciddi uğraşlarımızdan biri. Yayınevini yönlendiren editör ya da editörlerin en çok emek verdikleri alanlardan biri bu. Çocuk kitaplarında emek daha da ayrıntılı belki; çünkü yalnızca çocukların değil, onlara kitap okuyan ya da edebi kitapları eğitimin parçası sanan yetişkinlerin de varlığı, bizi çok katmanlı bir seçim süzgeci oluşturmaya koşulluyor. Dolayısıyla, çocuk edebiyatında, hele ki çeviri edebiyat söz konusu olduğunda, metinsel seçim ve kararlarda editör, yayınevinin politikaları doğrultusunda belirleyici olmak, çevirmenden önce görüş geliştirmek göreviyle karşımızda.

Çocuğa ulaşacak koleksiyonun nabzını tutan editördür ve bunu hakkıyla gerçekleştirmek için de çevirmenle yakın işbirliği sürdürür. Yaş grubuna uygunluk, kültürel benzerlikler ya da farklılıklar gibi ayrıntıların yanı sıra, orijinal metinde yaratılmış dil oyunlarının çevrilebilirliği, anadile aykırı ifadelerin yoğunluğu, kitabın adı vs gibi pek çok başlık altında editör ve çevirmen kafa kafaya verir. Kitabın adı deyip geçmeyin, adının cazibesi çocuğun ya da gencin kitaba "dokunması"nın anahtarı olabilir çoğu kez. Kapağının tasarlanması kadar, kitabın çevrildiği dildeki okurlarına ulaşmada yardımcı olabilecek bir isim düşünmek, çevirmene de editöre de uzun mesailer yaptırabilir. Editörle çevirmenin işbirliğini hiç hafife almamalı; yoğun emek, sabır ve karşılıklı saygı gerektirir.

Son yıllarda yayınevlerine en sıklıkla yapılan başvurular çeviri konusunda. Aralarında, üniversitelerin ilgili bölümlerinden mezun olanlar da var, yurtdışında yaşayıp ülkeye dönenler de. Yabancı köken-

li olup Türkçe'yi eşi dolayısıyla öğrenmiş meraklılar da var, çocuğu doğunca yabancı dilini çocuk kitapları için değerlendirmeye niyetlenenler de. Yabancı dillerle Türkçe arasında köprü hevesinin bunca artması genelde sevindirici. Ne ki, edebiyat kitapları söz konusuysa bu heveslere fazlaca tedbirli yaklaşırız. Çevirmen kendini pek çok başka sanat alanıyla da besleyerek güçlü bir sözcük dağarı geliştirmiş, anadilinin zenginliğiyle donanmış, yabancı bir zekânın verimini sözcük sözcük söküp başka bir dilde yeniden inşa etmeye tutkulu, bir tür edebiyat kahramanıdır bençe. Sözcüklerin düz anlamıyla ikna olmaz, sabırla ve titizlikle sözlük kullanır. Bu nedenlerle de biz, edebiyat çevirisi için başvuru yapanlara, öncelikle hangi Türkçe ustalarının müptelası olduklarını sorarız. Bakalım belleklerini hangi üsluplar beslemiş, hangi deyişler sinmiş dillerine.

'Uyarlama' mı, 'metne tam bağlılık' mı?

Çeviri edebiyatta, yazarla değil, onun "sesini" var eden çevirmenin seçimleriyle ve editörün kararlarıyla önümüze gelir metin. Bu seçimler ve kararlar, az ya da çok –ama mutlaka, yazara ihanet etmeyi kaçınılmaz kılarırsa da çevrilerek başka bir dilde arzıendam eden metindeki değişikliklerin oranı ve niteliği, yazara borçlu olduğumuz bir kılı kırk yarmanın sonucunu yansıtmalıdır. Evet, yazara bir biçimde mecbur kaldığımız ihanetimizin dozu, "uyarlama" ile "metne tam bağlılık" uçları arasında bir dizi seçime dayanır. Hele de çocuk edebiyatında, orijinal metne tam bağlılığı mümkünsüz kılan, çetin ceviz iştir.

Her edebiyat okumasında, anadilin cümle kuru-lumu, sözcük dağarı, içinde yaşadığı kültürün verileri çocuğun belleğine kaydoluyor. Çeviri bir kitap okuyorsa, kendininkine benzemeyen bir kültürün imgeleri de çocuğun belleğine sızıyor. Sessiz harflerin yanı sıra geldiği insan ya da kent adları (Quessant Adası, Kripsmeier vs), yapmadığı sporların ayrıntıları (amerikan futbolu, bungee jumping vs), tadını bilmediği yiyecekler (knödel, arborio princi vs), tanımadığı gele-

nekler (Cadılar Bayramı, Ganj Nehri'nde arınma vs), bilmediği terimler (arbalet, druid, sombrero vs) çocuğu yadırgatsa da, bütün bunlar edebiyatın büyü-süyle harmanlanmış bir halde çocuk zihninde imgeler, hayaller yumağını oluşturuyor. Büyüdükçe onun hazine sandığı olacak hepsi de.

Çocuk kitaplarında iyi çevirinin sırrı

Ancak, çocuğun karşısında sözcüklerle bedenlenen "yabancılık"ın dozuna da dikkat! Çocuk okurun kırılgan edebiyat ilgisi, çocuk kitabının pek çok aşamasında, yetişkin kitaplarından farklı ölçütlere, farklı kararlara neden oluyor; dil oyunları, yerel deyişler, farklı kültürlere bağlı popüler anlatımlar, çözülme bekleyen düğümler. Çeviri sırasında, çocuğa görelilik şemsiyesi altında, bir dizi stratejik karar gerektiren ayrıntılar bunlar ve çocuk okurun yaşıyla da az çok değişkenlik gösteriyor. Yayınevinin yayın yelpazesine sunduğu her yaş grubu için farklı sözcük seçimi, farklı ifade anlatımları, farklı cümle biçimlendirmesi söz konusu. Çocuk kitaplarında iyi çevirinin sırrı bu ayrıntılara kafa yormada yatıyor.

Vurgulamakta yarar var: Yabancı kültürlerde bizimkinden farklı çocuğa görelilikler etkindir ve bunların bilinmesi, farkında olunması, çocukla buluşmayacak kitaplardan uzak tutar yayıncıyı. Bazen çok hayran olsak da bir kitabı ülkemiz çocuğunun dil evrenine kazandırmamız olanaksızdır. Bambaşka bir kültürel yapı üstünde, bir ülkenin özeline ilişkin bir kurguyla biçimlenmiş olabilir ya da öyle özel dil oyunlarına mesnetlenmiştir ki, bizim dilimize o lezzette çevrilemez –çevrilse bile fazlaca "yeniden yazma" söz konusudur –ki yeğlenmez.

Çocuk edebiyatının gruplandırılmasındaki belirsizlik

Çocuk edebiyatının okur yaşı gözetilerek gruplandırılmasının daraltıcı, sınırlandırıcı etkisi yadsınmaz. Yalnızca ülkemizde değil, gelişmiş ülkelerde de kitap seçerken öğretmeni ve ebeveyni kolaylamak gereği, yayınevlerini genel çerçeveler çizmeye, sınırlar koymaya zorluyor; çünkü uygulanacak çeviri yaklaşımı, yöntem ve ölçütler, okurun olgunluk seviyesiyle değişkenlik gösteriyor. Her ülke için kendi ölçütleriyle biçimlenen bir alan bu. Kimi ülkenin editörü sayfa sayısına bakıp, sizin çocuk kitabı kabul ettiğiniz, gençlik kitabı diyor; başka bir ülkenin editörü puntoya bakıp, daha metni hiç incelemeyen, küçük yaş grubu okumaz diyor; kimisi de metnin daha özeti okur okumaz, hayali bir arkadaşın on yaştan sonra mümkün olamayacağı yargısını yapıştırabiliyor.

Çevrilecek çocuk kitabında en çok düşünmekaldığımız konu: Metne ne oranda sadık kalabileceğiz? Çocuk okur anlasın diye cümle mi ekleyeceğiz, yoksa çıkaracak mıyız? Her çeviri eserde belli oranda değişiklik hakkı saklıdır; telif sözleşmeleri zaten bu konuyu da kapsar. Ancak değiştirme gerekecekse, bunun oranı yayınevinin edebiyat duruşuna bağlıdır. İşbirliği yapan bir çevirmen ve editör, birikimlerine, edebiyat görüşlerine ve buluşmak istedikleri küçük okurları tanıma becerilerine göre belirler bunu ve kuşkusuz, bir başka çevirmen ve editöründen farklı olabilir kararları. Amaç, edebi bir metni başka dile çevirmekse eğer, gerçekten de "kolay gelsin".